BIBLIOGRAFIE LA LITURGICĂ

I. GENERALITĂŢI DESPRE LITURGICĂ + „LITURGICA GENERALĂ"
II. CĂRŢI DE CULT ŞI EDIŢII CRITICE ALE ACESTORA
III. TIPIC BISERICESC ŞI LAUDELE BISERICEŞTI
IV. SFÂNTA ŞI DUMNEZEIASCA LITURGHIE
V. SFINTELE TAINE ŞI IERURGII (EVHOLOGHIONUL)

GENERALITĂŢI DESPRE LITURGICĂ + „LITURGICA GENERALĂ"

A. În limba română:

1. *** **BIBLIA** sau **SFÂNTA SCRIPTURĂ,** ediţia Sinodală, Bucureşti, 1988 / 1991. În unele situaţii, ne vom folosi şi de alte ediţii ale Sfintei Scripturi, inclusiv în alte limbi şi mai ales în originalul grecesc;
2. *** **CANOANELE BISERICII ORTODOXE.** Note şi Comentarii de Arhid. Prof. Dr. Ioan N. Floca, Bucureşti, 1992 şi Sibiu, 2005;
3. BRANIŞTE Ene, Pr. Prof., **Liturgica generală** (LG, 1993), Buc. 1993. Acest „manual" a fost reeditat într-o variantă puţin revizuită, în două volume (Galaţi, 2002);
4. BRANIŞTE Ene, Pr. Prof., **Liturgica specială** (LS, 2005), Ed. Lumea Credinţei, Bucureşti, 2005;
5. BRANIŞTE Ene, Pr. Prof., **Originea, instituirea şi dezvoltarea cultului creştin,** în "Studii Teologice", nr. 3-4/1963.
6. BRANIŞTE Ene, Pr. Prof., **Probleme de actualitate ale Bisericilor de azi. Dezvoltare (evoluţie) şi revizuire (adaptare) în cult, din punct de vedere ortodox,** în rev. "Ortodoxia", nr. 2/1969;
7. BUBURUZ, Pr. Petru**, Sfântul Ipolit Romanul şi Tradiţia Apostolică**, Chişinău, 2002, 264 pag.;
8. CABASILA, Nicolae, **Despre viaţa în Hristos**, traducere de Prof. Dr. Ene Branişte, Ed. a II-a , IBMBOR, Bucureşti, 1997.
9. CHIRIL al Ierusalimului, Sfântul, **Cateheze,** Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2003;
10. DIONISIE Areopagitul, Sfântul, **Despre Ierarhia Bisericească**, trad. rom. în volumul: „Opere complete", Ed. Paideia, Bucureşti, 1996.
11. EGERIA (Silvia), **Pelerinaj în locuri sfinte;** ediţie bilingvă, Ed. Galaxia Gutemberg, 2009. A se vedea şi Pr. Dr. Marin Branişte, **Însemnările de călătorie ale pelerinei Egeria**; teză de doctorat, în rev. Mitropolia Olteniei nr. 4-6/1982, pp.225-292.;
12. ICĂ Ioan jr., diacon (editor), **Canonul Ortodoxiei, vol. 1: Canonul Apostolic al primelor secole,** Ed. Deisis / Stavropoleos, 2008, 1040 pag.;
13. KARAISARIDIS Konstantinos, Pr., **Opinii ale teologilor actuali ai Bisericii Greciei în legătura cu problema revizuirii cultului ortodox,** în rev. "Studii Teologice", nr. 1-2/1980.
14. MAKARIOS Simonopetritul, Ieromonahul, **Triodul Explicat. Mistagogia timpului liturgic**, trad. rom., Ed. Deisis, Sibiu 2000, 559 pag.;
15. NECULA, Pr. Prof. Dr, Nicolae, **Tradiţie şi înnoire în slujirea liturgică**, vol. I şi II, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 1996, 2001; vol. III, EIBMBOR, Bucureşti, 2004;
16. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Curs de arheologie bisericească,** www.teologie.net
17. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Timpul liturgic şi calendarul bisericesc,** www.teologie.net
18. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Posturile în Biserica Ortodoxă**, www.teologie.net
19. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Perioada Triodului. Studiu istorico-liturgic**, www.teologie.net

20. SAVA Viorel Pr., **Ostenitori şi rodiri în ogorul Teologie Practice; (Ghid bibliografic),** Ed. Erota, Iaşi, 2003;
21. SIMEON al Tesalonicului, Sfântul, **Tractat asupra tuturor dogmelor noastre ortodoxe…,** trad. Toma Theodorescu, Buc., 1865 şi reeditat în II volume la Suceava, 2003;
22. SCHMEMANN Alexander, **Introducere în Teologia Liturgică,** trad. Ierom. Vasile Bârzu, Ed. Sofia, Buc. 2002;
23. SCHMEMANN Alexander, **Postul cel Mare,** Editura „Doris", Bucureşti 1998;
24. TAFT Robert F., **Ritul bizantin,** trad. rom., Pr. Dumitru Vanca şi Alin Mehes, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008;
25. VINTILESCU Petre, **Despre poezia imnografică,** Bucreşti 1937.

B. <u>În limba rusă:</u>

1. АЛЫМОВ Виктор, **Лекции по Исторической Литургике,** Curs de la „Holy Trinity Orthodox School" (cursul este disponibil pe mai multe site-uri de Internet);
2. БУЛГАКОВ С. В., **Настольная книга священно-церковнослужителя**, Moscova, 1993, 2 tomuri;
3. ГУМИЛЕВСКИЙ Филарет архиеп., **Исторический обзор песнопевцев и песнопений греческой Церкви**, СПб, 1902.
4. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Агапа**, // «Православная Энциклопедия» (în continuare – **ПЭ**), том 1; Un studiu despre *Agape* este şi în româneşte la Ierom. Petru Pruteanu, *Liturghia Ortodoxă: istorie şi actualitate;*
5. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Александрийское Богослужение**, în **ПЭ**, том 1 (www.pravenc.ru);
6. ЖЕЛТОВ Михаил (cu И.О. Попов, А.В. Силкин), **Антиминс,** în **ПЭ**, том 2, pp. 489-493. Cele mai importante informaţii din acest studiu se pot găsi şi la Ierom. Petru Pruteanu, *Curs de arheologie bisericească;*
7. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Антиохийское Богослужение**, în **ПЭ**, том 2, pp. 534–535;
8. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Апостольские Постановления,** în **ПЭ**, том 3, pp. 113-119;
9. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Диакон,** în **ПЭ**, том 14, pp. 571-580;
10. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Диаконикон**, în **ПЭ**, том 14, p. 580;
11. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Чин освящения храма и положения святых мощей в византийских Евхологиях XI века** // Реликвии в искусстве и культуре восточнохристианского мира, М., 2000, pp. 111–126;
12. ЖЕЛТОВ Михаил şi ПРАВДОЛЮБОВ С. прот., **Богослужение РПЦ в X-XX вв**, în **ПЭ**, том РПЦ, pp. 485-517;
13. КУМАРИАНОС Павлос, Pr. Prof., **Историко-литургические аспекты в византийской традиции;** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
14. КРИВОШЕИН Василий, архиепископ, **Некоторые богослужебные особенности у греков и русских и их значение** // Referat ţinut la Paris în 1975, apud, www.liturgica.ru;
15. ПАРЕНТИ Стефано, Prof., **Местные обычаи в традициях совершения таинств в Византии: Костантинополь, Ближний Восток, Южная Италия** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
16. ПОНОМАРЕВ А.В., **Апостольское Предание,** în **ПЭ**, том 3, pp. 125-129;
17. СОВЕ Б.И., **Проблема исправления богослужебных книг в России вXIX-XX веках** // Богословские труды, М., 1970, № 5;

18. УСПЕНСКИЙ Б.А., **Литургический статус царя в Русской Церкви: Приобщение Св. Тайн (Историко-литургический этюд)** // Rev. «Учебные Записки», Moscova 2/1996, pp. 130-170;

CĂRŢI DE CULT ŞI EDIŢII CRITICE ALE ACESTORA

A. În limba română:

1. *** **ARHIERATICON,** Ed. IBM BOR, Bucureşti, 1993 ş.a.;
2. *** **LITURGHIER,** ediţiile Sinodale ale B.O.R., Bucureşti, 1927, 1937, 1974, 1987, 2000, 2003, 2008 şi ediţia în mai multe limbi (română, greacă, engleză, franceză, germană, italiană) tipărită la Editura Andreiana, Sibiu, 2007. Sunt foarte importante ediţiile locale vechi: ediţia slavo-română – Bucureşti, 1680, apoi traducerile româneşti de la Bucureşti 1713 (a Sf. Antim Ivireanu), Iaşi, 1759, Chişinău, 1815 (2 diferite). A se vedea şi *„Dumnezeiasca Liturghie"*, în traducerea Sfântului Ierarh DOSOFTEI, Mitropolitul Moldovei – 1679 // ediţie critică de N.A. Ursu, Iaşi, 1980; şi traducerea diaconului CORESI, în ediţia critică a lui Al. Mareş, Bucureşti, 1969;
3. *** **MOLITFELNIC**[1], Ediţiile: Iaşi 1681 (a mitropolitului Dosoftei), Bucureşti 1854, Chişinău 1859, Cernica 1926, Bucureşti 2002 şi multe alte ediţii româneşti. Un deosebit interes îl prezintă Molitfelnicul tipărit de preotul Ioan Zoba din Vinţ – Bălgrad (Alba Iulia) 1689, a căror izvoare încă nu au fost identificate pe deplin;
4. *** **CEASLOV (CEASOSLOV), OCTOIH, TRIOD, PENTICOSTAR, MINEI** (12 vol. pentru fiecare lună) ş.a., diferite traduceri româneşti şi ediţii, comparate cu ediţiile greceşti şi slavoneşti.
5. BARTOLOMEU Anania, ÎPS, **Cartea deschisă a Împărăţiei. O însoţire liturgică pentru preoţi şi mireni,** Ed. IBM BOR, Bucureşti, 2005;
6. BRANIŞTE Ene, Pr. Prof., **Noua ediţiei a Liturghierului Românesc – 1950,** în rev. ST nr. 9-10/1950;
7. BRANIŞTE Ene, diac., **Observaţiuni şi propuneri pentru o nouă ediţiei a Liturghierului românesc,** în rev. BOR nr. 11-12/1945;
8. PRUTEANU Petru, Ierom., **Rânduiala Liturghiei Sf. Ioan Gură de Aur. Text (critic) destinat studiului liturgic,** în „Liturghia Ortodoxă: istorie şi actualitate", Ed. Sophia, Bucureşti, 2008, pp. 175-283;
9. VINTILESCU Petre Pr., **Contribuţii la revizuirea liturghierului român: Proscomidia şi Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur. Studiu şi text**. Bucureşti, 1931;

B. În limbile slavonă şi rusă:

1. *** **СЛУЖЕБНИК,** ediţia Sinodală a Bisericii Ortodoxe Ruse – Moscova, 2004, dar şi ediţiile vechi: Târgovişte 1508, Moscova 1623, Kiev 1629, Moscova 1730 şi Petersburg 1911. Pe lângă acestea, am consultat şi reconstrucţiile după mss. din secolul al XIII-lea: 1017 de la Solovăţ şi 518-519 de la Sofia Novgorodului (aflate în Biblioteca Naţională Rusă – РНБ) şi publicate electronic[2], precum şi unele mss. publicate electronic din fondul Bibliotecii Lavrei Sfânta Treime din Serghiev Posad[3]. Din bi-

[1] În limba română apare şi o variantă prescurtată a *Molitfelnicului*, numită *Aghiazmatar* (a nu se confunda cu obiectul bisericesc cu acelaşi nume), dar această carte nu prezintă nici un interes din punct de vedere ştiinţific;
[2] http://byzantinorossica.org.ru/sluzhebnics.html.
[3] http://www.stsl.ru/manuscripts/index.php.

bliotecile româneşti am studiat următoarele Liturghiere slavoneşti: manuscrisul pe pergament (rotulus) din Biblioteca Sfântului Sinod – secolul al XIV-lea, precum şi manuscrisele nr. 26, 27, 28, 30, 619, 650, 651 şi 664 din Biblioteca Academiei Române – toate din secolele al XVI-lea–al XVII-lea şi, în general, de provenienţă medio-bulgară;
2. *** **ТРЕБНИК (ПОТРЕБНИК)**, mai multe manuscrise şi ediţii tipărite, inclusiv prima ediţie tipărită (Veneţia 1539) precum şi ediţia în 3 volume a lui Petru Movilă (Kiev, 1646). Din bibliotecile româneşti am studiat manuscrisele nr. 32, 33, 34 şi 421 din Biblioteca Academiei Române – toate din secolele al XVI-lea–al XVII-lea şi, în general, de provenienţă medio-bulgară;
3. АРРАНЦ Михаил SJ., **Избранные сочинения по Литургике: Таинства Византийского Евхология, 5 томов**, Рим-Москва, 2003-2006. Remarcăm că în această lucrare excepţională sunt analizate textele a mai multor manuscrise (originale) de bază ale Evhologhionului: *Barberini gr. 336 – secolul al VIII-lea; Bessarion, ms. Grottaferrata gr. Gb1, XI – secolul al XI-lea; Euchologion Stratigios, ms. Coislin gr. 213 – anul 1027; Ms. Athenae gr. 662 – secolul al XIII-lea; Euchologion Porfirius, ms. S. Peterburg gr. 226 – secolul al X-lea; Ms. Sevastianov-Rumiantsev gr. 474 – secolele al X-lea–al XI-lea; Ms. Sinai gr. 959* + multe alte texte editate în diferite colecţii de manuscrise, precum cele ale lui A. Dmitrevski, F.E. Brightman, C.A. Swaison, P. Trempelas şi alte Evhologhii;
4. ДМИТРЕВСКИЙ А.А, **Евхологион IV-го века Серапиона, епископа Тмуитскаго,** Киев 1894;
5. ДМИТРЕВСКИЙ А.А, **Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках Православного Востока**, vol. I: Kiev, 1895; vol. III: Petrograd, 1917;
6. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Барберини Евхологий**, în **ПЭ**, том 4, pp. 131-132;
7. ЛОВЯГИН Е.И., ГЛОРИАНТОВ Н.И. & ТРОИЦКИЙ И.Е., **Собрание древних литургий восточных и западных**, Изд. «Даръ», Москва 2007;
8. КРАСНОСЕЛЬЦЕВ Н., **Сведения о некоторых литургических рукописях Ватиканской Библиотеки**, Казань, 1885;
9. ОРЛОВ М.И., **Литургия св. Василия Великого. Первое критическое издание,** СПб, 1909;
10. СОВЕ Б.И., **Проблема исправления богослужебных книг в России в XIX-XX веках** // Богословские труды, М., 1970, № 5;

C. <u>În alte limbi:</u>

1. *** **IERATIKON,** ediţia Sinodală a Bisericii Elene, Athena, 1995 şi 2002, alte texte greceşti tipărite în anii 1776 şi 1811 (Biblioteca MMB – Iaşi). **EVHOLOGHIONUL** de la Constantinopol de până la 1902 încă conţin şi textul Liturghiilor. Sunt importante pentru studiu mss grecesc I-18/411, descoperit în BCU din Iaşi – secolul al XVI-lea (?), precum şi mss nr. 937-939 din Biblioteca Academiei Române – toate trei din secolul al XVII-lea;
2. *** **ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ**, pe lângă textele vechilor Evhologhii editate de Goar, Dmitrevski, Arranz ş.a., sunt importante şi ediţiile tipărite, inclusiv cele moderne;
3. GOAR Jacob, **Euchologion sive Rituale Graecorum complectens ritus et ordines divinae liturgiae**, Paris 1667[1], Veneţia 1730[2];
4. Hänggi A. & Pahl I. (eds.), **Prex Eucharistica,** Éditions Universitaires – Fribourg 1968. Aceasta este cea mai vastă colecţie de Anaforale latine şi greceşti;
5. JACOB Andre, **Histoire du formulaire grec de la liturgie de Saint Jean Chrysostome**, 2 vol., Louvain, 1968;
6. PARENTI Stefano & VELKOVSKA Elena, **L' Eucologio Barberini gr. 336,** Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae Subsidia» no 80, Edizioni Liturgiche, Roma 2000[2];

7. TREMPELAS P., **Αἱ τρεῖς λειτουργίαν κατὰ ἐν Ἀθήναις κώδικας**. Athena, 1935;

TIPIC BISERICESC ŞI LAUDELE BISERICEŞTI

A. În limba română:

1. *** **Tipic bisericesc (al BOR)**, Ed. IBM BOR, Bucureşti 1976;
2. *** **Tipicul [Mănăstirii] Sfântul Sava,** ediţie diortosită şi comentată de monahul Petru Pruteanu, Ed. Credinţa Noastră, Bucureşti 2003;
3. MATEOS Juan, **Utrenia bizantină,** Ed. Renaşterea, Cluj Napoca, 2009;
4. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Evoluţia rânduielilor tipiconale în Răsăritul Ortodox. Studiu istorico-liturgic**, Ed. I în rev. „Studii Teologice" nr.1/2006, Ed. a II-a: www.teologie.net
5. PRUTEANU Petru, Ierom. Dr., **Istoria şi explicarea Vecerniei şi Utreniei,** www.teologie.net

B. În limba rusă:

1. ARRANZ Mihail (SJ), **История Типикона**, curs dactilografiat la Academia Duhovnicească din Leningrad, 1978, 112 p.
2. DMITREVSKI A.A., **Древнейшие Патриаршие Типиконы: Святогробский Иерусалимский и Великой Константинопольской Церкви**, Kiev 1907;
3. KLIMENKO M.M., **Особенности совершения всенощного бдения в монастырях св. горы Афон**, www.liturgica.sp.ru;
4. KRAVEŢKI A. G., **Проблемы Типикона на Поместном Соборе (1918)**, în Analele Universităţii Ortodoxe Ruse „Sf. Ioan Teologul" din Moscova, nr.1/1995;
5. MANSVETOV Ivan prot., **Церковный Устав: его образование и судьба в греческой и русской Церкви,** Moscova, 1885;
6. JELTOV M. S., **Афонское Богослужение**, apud, *Православная Энциклопедия*, том IV;
7. JELTOV Mihail şi TKACENKO A., **Всенощное бдение** // Православная Энциклопедия, том IX.
8. НИКОЛЬСКИЙ К. прот., **Пособие к изучению устава Богослужения Православной Церкви**, Sankt Peterburg, 1907;
9. PENTCOVSKY Alexei, **Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси**, (teză de doctorat), Moscova 2001;
10. PENTCOVSKY A., **Константинопольский и иерусалимский богослужебные уставы,** în Журнал Московской Патриархии, 4/2001, pp.70-78;
11. PENTCOVSKY A., **Иерусалимский типикон в Костантинополе в Палеологовский период**, în «Журнал Московской Патриархии», 5/2001 pp. 77-87
12. SKABALANÓVICI Mihail, **Толковый Типикон. Объяснительное изложение Типикона с историческим введением,** Moscova, 1995, 3 volume comasate (494+336+80 pag.);
13. Успенский Н.Д., **Православная вечерня: Историко-литургический очерк. Чин всенощного бдения на православном Востоке и в Русской Церкви**, Издательство Московской Патриархии, Москва 2004;
14. ХРИЗОСТОМ Иеромонах, **Святогорский Устав церковного последования [Монастыря Кариес, Святая Гора Афон],** trad. rus., Свято-Троицкое Сергиева Лавра, 2002, 224 pag.

SFÂNTA ŞI DUMNEZEIASCA LITURGHIE[4]

A. **În limba română:**

1. BĂBUŞ Gr, Mag. Protos., **Constituţiile Apostolice ca izvor pentru studiul Liturghiei creştine**, în rev. „Studii Teologice", Nr. 9-10/1955;
2. BOTEZAN Florin Pr., **Explicarea Sfintei Liturghii**, apud, www.biserica-mihai-viteazul.ro;
3. CABASILA Nicolae, **Despre viaţa în Hristos,** trad. rom., Ed. IBMBOR Buc., 1997;
4. CABASILA Nicolae, **Tâlcuirea dumnezeieştii Liturghii,** trad. rom., Ed. IBMBOR, Buc. 1997;
5. CÂNDEA Spiridon, Pr. Prof. Dr., **Liturghiile Primare sau Apostolice**, în rev. „Mitropolia Ardealului", nr. 1 – 2/1959;
6. CÎMPEANU Ilie, Pr., **Anafora sau Rugăciunea Sfintei Jertfe în Liturghia Clementină din Constituţiile Apostolice şi în Liturghiile Bizantine,** în rev. „Glasul Bisericii", nr. 7-8/1961;
7. FELMY Karl Christian, **De la Cina cea de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe. Un comentariu istoric,** trad. Pr. Prof. Ioan Ică, Deisis, 2004;
8. FOUNDOULIS Ioannis, **Dialoguri liturgice**, vol. I, trad. Pr. Victor Manolache, Ed. Bizantină, 2008, 276 pag.
9. GHERMAN Sfântul, arhiepiscopul Constantinopolului, **Tâlcuirea Sfintei Liturghii**, trad. rom., Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2005;
10. MATEOS Juan, **Celebrarea Cuvântului în Liturghia Bizantină.** Traducere şi note: Cezar Login. Ed. Renaşterea, Cluj-Napoca, 2007;
11. NICODIM Aghioritul şi Neofit Kavsokalivitul, **Despre dumnezeiasca împărtăşanie cu preacuratele lui Hristos Taine,** trad. rom. Ed. Orthodoxos Kypseli, Thesalonic, 1992;
12. SCHMEMANN Alexander, **Euharistia – Taina Împărăţiei,** trad. Pr. Boris Răduleanu, Editura Anastasia, 250 pag;
13. STĂNILOAE D., Pr. Prof. Dr., **Spiritualitate şi Comuniune în Liturghia Ortodoxă**, Craiova 1986, 440 pag.;
14. STREZA Ciprian, Lect. Univ. Dr., **Este Sfântul Vasile cel Mare autorul Liturghiei ce îi poartă numele?** // Studiu în volumul omagial **Ale Tale dintru ale Tale**, dedicat împlinirii a 60 de ani a ÎPS Laurenţiu Streza, Editura Andreiană, Sibiu, 2007, pp. 320-337;
15. TAFT Robert SJ, **A History of the Liturgy of St. John Chrysostom. Volume IV. The Diptychs**, OCA 238, Roma, 1991;
16. TEODOR de Andida, **Comentariu liturgic**, trad. rom., Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2006;
17. VINTILESCU Petre Pr., **Istoria Liturghiei în primele trei veacuri**, Ed. Nemira, 2001, 143 pag.
18. VINTILESCU Petre, Pr. Prof. Dr., **Liturghierul explicat,** Bucureşti, 1998;

B. **În limba rusă:**

1. АЛЕКСОПУЛОС Стефан, Pr. Prof., **Богословские аспекты Литургии Преждеосвященных Даров,** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
2. АРРАНЦ Михаил SJ., **Евхаристия Востока и Запада**, Moscova, 1999;

[4] La această categorie se includ mai multe titluri din cele prezentate mai sus.

3. АСМУС Михаил, **К вопросу об освящении поминальных частиц за Божественной Литургии**, în Вестник ПСТГУ, 2005, Выпуск 14, С. 5-22.
4. АСМУС Михаил, **О всех и за вся**, // Ежегодная богословская конференция ПСТБИ, Материалы 2000 г. (Москва, 2000);
5. ВОРОНОВ Ливерий, Prof. Prot., **Литургия по „Testamentum Domini nostri Jesu Christi"**, БТ, vol. 6;
6. ВИНКЛЕР Габриель, **Эпиклеза и рассказ об установлении Евхаристии в анафоре свт. Василия Великого** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
7. ДЖИРАУДО Чезаре, **Литературная структура евхаристической молитвы**, // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională de la Moscova (13-16 noiembrie 2007). Remarcăm că acest referat este o sinteză (făcută chiar de autor) la remarcabila teză de doctorat cu acelaşi nume: *La struttura letteraria della preghiera eucaristica: Saggia de una genesi letteraria di una forma*, Roma, 1981, Analecta Biblica 92;
8. 17. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Accessus ad altarem**, (în lb. rusă), în **ПЭ**[5], vol. I, pp. 428-430;[6]
9. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Анафора,** în **ПЭ**, том 2;
10. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Анафора ап. Фомы из Евхология Белого монастыря** // KANISKION: Юбилейный сборник в честь 60-летия проф. И. С. Чичурова, М., 2006, pp. 304–317.
11. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Анамнесис,** în **ПЭ**, том 2;
12. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Апостольские Постановления,** în **ПЭ**, том 3, pp. 113-119;
13. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Архиерейский чин Божественной литургии: история, особенности, соотношение с ординарным («иерейским») чином** // Богословский сборник, М., 2003, №11, pp. 207–240.
14. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Барберини Евхологий,** în **ПЭ**, том 4, pp. 131-132.[7]
15. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Василий Великий / Богослужебные тексты,** în **ПЭ**, том 7, pp. 149-150.[8]
16. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Вход**, în **ПЭ**, том 10, pp. 33-38;
17. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Дейр-Балайзы папирус,** în **ПЭ**, том 14, pp. 320-321.
18. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Древние александрийские анафоры** // Богословские Труды, М., 2003, volumul 38, pp. 269–320;
19. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон (şi alţii), **Евхаристия**, în **ПЭ**, том 17, pp. 533-696;
20. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Описания Небесной Литургии в евхаристических молитвах Древней Церкви,** www.theolcom.ru;
21. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Римский папа — автор византийской литургии? К вопросу об авторстве литургии Преждеосвященных Даров** // Доклад на XVII Всероссийской научной сессии византинистов „Византия и Запад" (Москва, 26–27 мая 2004 г.);
22. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Чин Божественной Литургии в древнейших (XI-XIV вв.) славянских рукописей,** // Богословские Труды, сборник 41, Москва, 2007;

---

[5] *ПЭ* = Православная Энциклопедия.

[6] O bună parte din lucrările diaconului profesor Mihail Jeltov pot fi accesate pe site-ul personal: http://mzh.mrezha.ru. Tot pe acest site găsim sute de cărţi şi studii ale clasicilor liturgicii ruse. Ne-am folosit foarte mult şi de articolele sale şi ale altor specialişti din „Enciclopedia Ortodoxă" („Православная Энциклопедия") pe care Biserica Rusă o scoate din anul 2000 încoace, ajungând în acest moment la volumul XXII.

[7] În „Enciclopedie" acest articol apare ca anonim, dar în CV-ul său, părintele Mihail Jeltov îl trece ca aparţinându-i.

[8] Aceeaşi problemă, vezi nota de mai sus.

23. ЖЕЛТОВ Михаил, Диакон, **Чин Тайной вечери в представлениях современных литургистов** // Ежегодная Богословская конференция ПСТГУ: Материалы 2005, Москва, 2006, том 1. pp. 66–74.
24. ЗАХАРОВИЧ Филарет Игумен, **Чин Литургии Св. Иоанна Златоустаго**, по изложению старопечатных Служебников, Moscova, 1899, 96 pag.;
25. КАРАБИНОВ И., **Евхаристическая молитва (Анафора)**, СПб, 1908;
26. КАРАБИНОВ И., **Св. Чаша на Литургии Преждеосвященных Даров,** I-II, Petrograd, 1915;
27. КЕРН Киприан, Arhim. Prof., **Евхаристия,** Moscova, 1999;
28. КРАСНОСЕЛЬЦЕВ Н., **Материалы для истории чинопоследования литургии св. Иоанна Златоустого. Вып. 2: Уставы патриарха Константинопольского Филофея и протонотария Великой церкви Димитрия Гемиста по рукописям XIV в.** // Православный собеседник, Казань, 1895;
29. МАТЕОС Хуан, **Развитие византийской Литургии**, apud http://kiev-orthodox.org;
30. МЕТЦГЕР Марсэль, **Евхаристия и другие чины в литургико-канонических сборниках II-IV вв.** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
31. МУРЕТОВ С., **К материалам для истории чинопоследования Литургии,** Сергиев Посад, 1895, 130 pag;
32. МУРЕТОВ С., **Чин проскомидии в греческой Церкви с XII до половины XIV века (до патриарха Филофея)** // Чтения в Обществе любителей духовного просвещения, Москва, 1894;
33. МУРЕТОВ С., **О поминовении Бесплотных сил на проскомидии,** Москва, 1897;
34. СЛУЦКИЙ А.С., **Византийские литургические чины „Соединения Даров" и „Теплоты". Ранние славянские версии**, www.byzantinorossica.org.ru/sources;
35. СЛУЦКИЙ А.С., **Диалог священнослужителей после Великого Входа в славянских служебниках XIII-XIV веков**, în volumul **Христианский Восток**, том 2, С-Петербург, 2001, pp. 242-254;
36. СЛУЦКИЙ А.С., **Заамвонные Молитвы в рукописных славянских служебниках**, Византинороссика, 2005, том 3, pp. 184-211;
37. СЫРКУ П.А., **Литургические труды патриарха Евфимия Тырновского** [К истории исправления книг в Болгарии в XIV в. том 1]: Выпуск 2, Санкт-Петербург, 1890;
38. ТАФТ Роберт, **Богословские аспекты исторического развития анафоры Св. Иоанна Златауста** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
39. ТАФТ Роберт, **Было ли традиционно для ранней Церкви чтение вслух литургических молитв?**, (traducere din engleză pe Internet);
40. ТАФТ Роберт, **Византийский церковный обряд**, trad. rus. după The Byzantine Rite. A Short History, Editura АЛЕТЕЙА, Sankt Petersburg, 2005. Între timp a apărut şi traducerea românească realizată de Pr. Dumitru Vanca şi Alin Mehes, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2008;
41. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Анафора. Опыт историко-литургического анализа**, БТ 13 [1975], М. 2006г;
42. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Богослужебные отпусты,** www.liturgica.ru;
43. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Византийская Литургия. Историко-литургическое исследование,** în 5 părţi // БТ 21-26 [1981-1985], М. 2006г;
44. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Из истории молитвы „Никтоже достоин"**, www.liturgica.ru;

45. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **К вопросу о происхождении литургии Преждеосвященных Даров** // Журнал Московской Патриархии, М., 1976, № 2;
46. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Коллизия двух богословий в исправлении русских богослужебных книг в XVII веке** // Богословские труды, М., 1975, № 13;
47. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Литургия Преждеосвященных Даров**, // Богословские Труды, 15-1976, tradus şi în româneşte în cartea Pr. Viorel Sava, „În Biserica slavei Tale", vol. III, Iaşi, 2006;
48. УСПЕНСКИЙ Н.Д., **Молитвы Евхаристии св. Василия Великого и св. Иоанна Златоуста (в чине православной литургии)**, БТ 2 [1961];
49. УАЙБРУ Хью, **Православная Литургия. Развитие евхаристического богослужения византийского обряда,** Moscova, 2000/2006.

C. În alte limbi:[9]

1. BORNET René, **Les commentaires byzantines de la divine liturgie du VIIe au Xe siècles,** Paris 1966.
2. BOUYER Louis, **Eucharistie. Théologie et spiritualité de la prière eucharistique,** Ed. Cerf, 1966[1], 2009[2];
3. FENWICK J. R. K., **The Anaphoras of St. Basil and St. James: An Investigation into their Common Origin**, Roma, 1992. (OCA; 240);
4. RAHMANI Efrem II, **Faist della Chiesa patriarcale Antiochena**, Roma, 1920;
5. STUCKWISCH D. Richard, **The Basilias Anaphoras** // Essays on Early Eastern Eucharistic Prayers / Paul Bradshow, Minnesota, 1997
6. TAFT Robert, **Byzantine Communion Spoons: A Review of the Evidence**, // Dumbarton Oaks Papers 50 (1996). Noi am folosit traducerea rusă a lui S. Golovanov pe URL: http://www.krotov.info;
7. TAFT Robert SJ, **Great Entrance. A history of the Transfer of Gifts and other Preanaforal Rites of the Liturgy of St. John Chrysostom,** Ed. I – OCA[10] 200, Roma, 1978, Ed. II – PIO, 1994;
8. TAFT Robert SJ, **The Precomunion Rites,** Roma 2000, OCA 261, 573 pag. Vezi şi Recenzia diaconului Mihail JELTOV // Византийский Временник. Moscova, 2002. pp. 218–223;
9. TAFT Robert, **Textual Problems in the Diaconal Admonition before the Anaphora in the Byzantine Tradition,** OCP[11]. 1983. Vol. 49;
10. TAFT Robert, **The Authenticity of the Chrisostom Anaphora Revisited. Determining the Authorship of Liturgical Texts by Computer,** OCP 56 (1990);
11. ZHELTOV M., **The Anaphora and Thanksgiving Prayer from the Barcelona Papyrus: An Underestimated Testimony to the History of the Anaphora in the Fourth Century** // Vigiliae Christianae. Leiden, 2008. Vol. 62. pp. 467–504.

SFINTELE TAINE ŞI IERURGII (EVHOLOGHIONUL)[12]

A. În limba română:

1. GAVRILĂ Vasile, **Cununia – viaţa întru Împărăţie,** Bucureşti 2004;

---

[9] La acest capitol sunt foarte importante scrierile unor liturgişti germani precum Hieronimus Engberding şi Gabriele Winkler, precum şi a cercetătorului american Paul Bradshow, dar la multe dintre ele nu am avut acces.
[10] *Orientalia Christiana Analecta* – Colecţie periodică a Institutului Pontifical din Roma.
[11] *Orientalia Christiana Periodica* – Colecţie periodică a Institutului Pontifical din Roma.
[12] La această categorie se includ mai multe titluri de mai sus (în toate limbile), mai ales cele patristice şi izvoarele critice.

2. PRUTEANU Petru ieromonah, **Sfintele Taine şi numărul lor în Tradiţia Ortodoxă,** URL: www.blog.teologie.net;
3. PRUTEANU Petru ieromonah, **Studiu istorico-liturgic asupra slujbei Cununiei,** URL: www.blog.teologie.net
4. SCHMEMANN Alexander, **Din apă şi dun Duh. Studiu liturgic al botezului,** Ed. Symbol, 1992.
5. STREZA Laurenţiu, Mitropolit, **Botezul în diferite rituri liturgice creştine, (**teză de doctorat), Bucureşti, 1985;
6. VINTILESCU Petre preot, **Spovedania şi duhovnicia,** Alba Iulia, 1995.
7. VISCUN Paisie ierodiacon, **Istoria rânduielii Sfântului Maslu,** (teză de licenţă), Rezumat la adresa: www.blog.teologie.net

B. În limba rusă:[13]

1. АЛЕНТОВ, Венедикт, иером., **К историй Православного богослужения. Историко-литургическое и археологическое исследование о чине таинства елеосвящения,** изд. св. Льва, Папа Римского, Киев, 2004.
2. АЛМАЗОВ А., **История чинопоследований Крещения и Миропомазания**, Казань, 1884, 779 pag.
3. АЛМАЗОВ А., **Тайная исповедь в Православной восточной Церкви: Опыт внешней истории (Исследование преимущественно по рукописям),** Одесса, 1894, 3 volume.
4. АЛМАЗОВ А. И. **К истории молитв на разные случаи: Заметки и памятники.** Одесса, 1896.
5. АЛМАЗОВ А. И. **Врачевальные молитвы: К материалам и исследованиям по истории русского рукописного Требника.** Одесса, 1900.
6. НЕСЕЛОВСКИЙ А. З. **Чины хиротесий и хиротоний: Опыт историко-археологического исследования.** Каменец-Подольск, 1906.
7. ЖЕЛТОВ Михаил Диак., **Венчание брака** // Православная Энциклопедия, том 7, pp. 661–668;
8. ЖЕЛТОВ Михаил Диак., **История чинопоследования венчания в византийской традиции,** // Referat citit la Conferinţa teologică internaţională: „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
9. ЖЕЛТОВ Михаил, диак. **Комментарии к книге: Освящение храма. Сборник.** М., 2006.
10. ЖЕЛТОВ Михаил, диак. **Православное чинопоследование освящения храма в истории:** Доклад на XI Ежегодной Богословской конференции ПСТБИ (Москва, 31 января — 3 февраля 2001 г.)
11. ПАЛЬМОВ Н. Н. **Пострижение в монашество: чины пострижения в монашество в греческой Церкви (историко-археологический этюд).** Киев, 1914.
12. РЕМОРОВ, И., Диак., **Византийское чинопоследование Таинства** Елеосвящения // *Referat citit la* Conferinţa teologică internaţională: „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007);
13. СУВОРОВ Н. С. **Вероятный состав древнейшего исповедного и покаянного устава в восточной Церкви** // Византийский временник. СПб., 1901. Т. 8. С. 357–434; 1902. Т. 9. С. 378–417.

[13] Mai multe referate în limba rusă cu privire la Sfintele Taine se pot găsi la adresa: www.theolcom.ru, rubrica dedicată Conferinţei teologice internaţionale: „Învăţătura Ortodoxă despre Tainele Bisericii", Moscova (13-16 noiembrie 2007), la care au participat cei mai renumiţi liturgişti din întreaga lume.